

DE ZUID-CELEBESAFFAIRE EN DE NEDERLANDSE PERS 1946-1982

willem ijzereef

Willem IJzereef studeerde in juni 1981 af als Eigentijds historicus. Daarna deed hij als adjunct-wetenschappelijk medewerker onderzoek naar de geschiedenis van Zuid-Celebes.

De militaire operaties, die door eenheden van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL), de Koninklijke Landmacht (KL) en in het bijzonder door het Depot Speciale Troepen (DST) van het KNIL in de 73 dagen tussen de afkondiging van de Staat van Oorlog in vier afdelingen van de residentie Zuid-Celebes op 11 december 1946 en de stopzetting van het mandaat, dat het speciale karakter van die operaties sanctioneerde, op 21 februari 1947, werden uitgevoerd, zijn nog altijd omstreden. Het feitenmateriaal is, voor zover aanwezig in de departementale archieven, in globale zin gepubliceerd in een bijlage van de in juni 1969 door de regering-De Jong uitgegeven *Nota betreffende het archievenonderzoek naar gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950*.⁽¹⁾ Zo ook de conclusies van de twee rapporten, die in 1948 en 1954 over deze affaire werden uitgebracht. Op de tijdens de discussie over deze nota opgekomen vraag om een historisch onderzoek naar de politieke achtergronden van de militaire operaties, is, behoudens de publikatie van een serie voornamen documenten over Zuid-Celebes in de door de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis uitgegeven *Officiële Bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1950* ⁽²⁾, uit de historische wereld nog geen antwoord gekomen. Het waren twee Rotterdamse sociale wetenschappers, J.A.A. van Doorn en W.J. Hendrix, die in 1970 een baanbrekende studie op dit gebied publiceerden met hun *Ontsporing van geweld. Over het Nederlands/ Indisch/Indonesisch conflict* waarin zij een analyse gaven van het militair machtspotentieel in de koloniale geschiedenis tot en met het jaar 1949 en van het kader waarbinnen zich een groot aantal van hen bekende excessen, vooral op Java, afspeelden. Ondanks de zich vergrotende stroom van publikaties van historici over het in Nederland eufemistisch genoemde dekolonisatieproces - in het buitenland spreekt men vrijwel unaniem van de Indonesische revolutie - heeft elke vorm van grondig onderzoek op het gebied van de militaire gedragingen in deze jaren ontbroken. Daarentegen werd de roep om opheldering over dit onderwerp bij verschillende gelegenheden gehoord. De Zuid-Celebesaffaire heeft door de waas die het gebeuren nog altijd omkleedt een regelmatige belangstelling genoten in de Nederlandse pers. Het is de vraag in hoeverre de pers hierbij een ambivalente rol heeft gespeeld.

het gegeven

Reconstrucie van wat tot nu toe over de Zuid-Celebes-affaire is gepubliceerd in bronnenpublicaties en de nota van de regering-De Jong geeft het volgende relaas: Vanaf het midden van 1946 komen bij de Nederlands - Indische regering in Batavia steeds vaker signalen binnen die wijzen op een verslechtering van de politieke situatie in de residentie Zuid-Celebes. In verschillende gebieden hebben zich 'bendes' van 'terroristen' en 'extremisten' gevormd, die door 'intimidatie' en 'terreur' de bevolking in hun greep houden en het Nederlands gezag ondermijnen. Met name rond de hoofdstad Makassar is de onveiligheid voor

Nederlanders en Indonesische sympathisanten van het Nederlands gezag het grootst. In de maanden oktober en november neemt de 'terreur' een zodanige omvang aan dat het openbare leven in verschillende gebieden tot stilstand komt. Een extra factor vormen de transporten van manschappen en materieel uit Java, die de 'terroristische' en 'extremistische' elementen in vuur- en mankracht versterken. Het Nederlandse gezagsapparaat dreigt volledig te worden ondergraven. Leger en politie zijn niet langer in staat de toestand het hoofd te bieden.⁽³⁾

In overleg met de Nederlands-Indische regering en de commissie-generaal wordt in november besloten troepenversterkingen naar Zuid-Celebes te sturen.⁽⁴⁾ Het Depot Speciale Troepen, een commando-eenheid in opleiding van 123 man, wordt eveneens naar de residentie overgebracht. De functie van het DST (later het Korps Speciale Troepen, KST) binnen het militair potentieel blijkt, om met de woorden van Van Doorn en Hendrix te spreken, die van 'schoorsteenveger' van 'verstoppe gebieden' te zijn. Het DST treedt met een mandaat van de legerleiding en rechtstreeks onder verantwoordelijkheid van de chef-staf van het leger resor-terende daár op, waar het KNIL en de KL de toestand niet langer in handen hebben. Het mandaat omvat verregaande bevoegdheden voor de commandant van de eenheid met betrekking tot de wijze van optreden. De filosofie is dat het gezag in uiterste situaties met uiterste middelen orde en rust moet handhaven.

Achteraf bezien moet het optreden van het DST in Zuid-Celebes worden beschouwd als het eerste in de reeks van 'schoorsteenveeg-operaties' van de speciale troepen. De wijze van optreden van de eenheid wordt overgelaten aan de commandant van de eenheid, de eerste-luitenant R.P.P. Westerling. Op grond van bestudering van militaire en bestuurlijke rapporten introduceert Westerling een methode die naar hem zal worden genoemd: de methode Westerling. Westerling beoogt een tweeledig doel: het uitschakelen van de 'extremistische' figuren en het herstel van het vertrouwen van de bevolking in het Nederlandse gezag. Zijn wijze van optreden is volgens de bijlage over Zuid-Celebes bij de regeringsnota van 1969 als volgt:

's Nachts werd door de speciale troepen, soms met behulp van het KNIL, het te zuiveren kamponggebied omsingeld en afgezet. Vervolgens werden de bewoners van dit gebied bevolen hun huizen te verlaten en zich op een bepaalde plaats te verzamelen. Als verzamelplaats werd veelal gekozen een open terrein in de nabijheid van een kampong of kampongcomplex. Na aankomst op dit terrein werden de mannen gescheiden van vrouwen en kinderen en allen moesten vervolgens op de grond gaan zitten. Daarna werd met de eigenlijke zuivering een aanvang gemaakt; nu moest worden vastgesteld wie zich aan moord of rampok hadden schuldig gemaakt of leiders van terreurbenden waren geweest. De militairen hadden, voordat in een bepaald gebied zulk een actie werd uitgevoerd, over dit gebied inlichtingen ingewonnen en beschikten gewoonlijk over lijsten van misdadige elementen. Ter plaatse werden ook inlichtingen gevraagd aan de kamponghoofden of andere personen, die geacht werden van de plaatselijke situatie op de hoogte te zijn en werd ook gebruik gemaakt van spionnen, die soms door het geven van bepaalde afgesproken tekens aan de militaire leiders duide-

lijk maakten of een bepaald persoon degene was, die gezocht werd. Personen, die op deze wijze als schuldigen waren geïdentificeerd, werden vervolgens ter plaatse geëxecuteerd. Na de eigenlijke zuiveringsactie werd door officieren, Indonesische hoofden of anderen, de bevolking toegesproken, om duidelijk te maken dat het ging om het elimineren van slechte elementen en voor de bevolking recht en veiligheid te herstellen. Kapitein Westerling liet de bevolking ook bidden en beloven zich niet met rampokkerij in te laten. Voorts werden na afloop van de acties nieuwe kampomhoofden, peronda's met wachtdiensten belast en politie-kampong aangesteld'. (5)

Aanwervingsaffiche voor het korps mariniers.

In de 73 dagen waarin op deze wijze met mandaat van de legerleiding wordt geopereerd, worden volgens de regeringsnota 2 á 3000 personen gedood. Tijdens de operaties hebben zich een aantal excessen voorgedaan. Er zijn voorvallen bekend van willekeurig optreden van de militairen en van het executeren van gevangenen.

Over de gebeurtenissen tijdens de militaire operaties zijn door twee onderzoekscommissies rapporten uitgebracht. De rapporten zijn niet gepubliceerd, maar in de regeringsnota werden van beide de conclusies weergegeven. De opinie van de door de Nederlands-Indische regering ingestelde commissie-Enthoven van 1948 was, dat het optreden van de militairen een 'in de gegeven noodtoestand' 'geboden uitoefening' was 'van de bevoegdheden van de overheid' ter 'bestrijding van de terreur en herstel van recht en veiligheid'. (6) Het tweede rapport over de Zuid-Celebesaffaire was van de juristen Van Rij en Stam die in 1949 met een collega een niet-justitieel onderzoek instelden naar vermeende excessen van Nederlandse militairen in Nederlands-Indië. In dit rapport - pas in 1954 aan drie ministers aangeboden - wordt geconcludeerd, dat in Zuid-Celebes door de militairen een ontoelaatbare vorm van rechtspraak was toegepast. De rapporteurs zijn van mening dat de Nederlands-Indische regering heeft verzuimd gebruik te maken van de mogelijkheden die de Regeling op de Staat van Oorlog en Beleg bood, om tot legalisering van het militaire optreden in Zuid-Celebes te komen, door de instelling van een krijgsraad te veld. (7) Dit gegeven kan fungeren als ingang bij een mogelijk historisch onderzoek naar de geschiedenis van Zuid-Celebes in de eerste jaren na de oorlog. Kernvragen bij zo'n onderzoek zijn: wat was de oorlogsgeschiedenis van de militaire operaties? In hoeverre

klopt het in de Nederlandse rapporten opgeworpen beeld van door 'extremisten' en 'terroristen' ontketende 'terreur'? Wat is er precies gebeurd tijdens de militaire operaties?

de militaire operaties; het initiatief van de pers

Tijdens de 73 dagen van gemandateerde militaire actie in Zuid-Celebes is hierover geen enkel bericht in de Nederlandse pers verschenen. De operaties zijn in het grootste geheim uitgevoerd. De commandant van het DST, de in Zuid-Celebes tot kapitein bevorderde eerste - luitenant Westerling, heeft tegenover *Vrij Nederland* op 5 juli 1980 bevestigd dat tijdens zijn operaties 'nooit ook maar één journalist' is meegeweest. (8) Toch was er in januari 1947 in ieder geval één Nederlandse journalist in Zuid-Celebes. De speciale *Volkskrant*-verslaggever Wim Snitker bezocht gedurende enkele weken het eiland in verband met de tot standkoming van de Staat Oost-Indonesië en het bezoek van de fractieleider van de KVP in de Tweede Kamer, C.P.M. Romme, aan Makassar in de laatste dagen van januari. In Snitkers artikelen wordt niet gesproken over de grootschalige operaties van het leger tegen de 'bendes'. De berichtgeving in *De Volkskrant* over de politiek-militaire toestand in Zuid-Celebes geeft uitsluitend - en dat is het geval geweest met de hele Nederlandse pers in deze dagen - weer wat door de officiële militaire woordvoerder in Batavia aan de pers werd doorgesluist. Zo krijgt het Nederlandse lezerspubliek over de toestand in de residentie Zuid-Celebes te horen dat er sprake was van terroristische activiteit, dat tegen de 'bendes' door de militairen werd gepatrouilleerd en dat tijdens confrontaties met de 'bendes' enige doden en gewonden vielen. De Nederlandse pers heeft tijdens de militaire operaties van het DST en het KNIL gefungeerd als doorgeefluik van het beeld over de toestand in Zuid-Celebes, dat door de autoriteiten in Batavia werd gewenst.

Romme zal informeel ongetwijfeld zijn geïnformeerd over de ontwikkelingen in Zuid-Celebes. Zijn geestverwant Van Poll, lid van de commissie-generaal, schrijft precies in deze tijd, op 1 februari, in een persoonlijke brief aan de minister-president, L.J.M. Beel, over de wijze waarop door Westerling wordt opgetreden: 'Hij omsingelt een dorp, drijft de inwoners bij elkaar en vraagt dan wie extremisten zijn. Indien er dan enige personen gevonden worden, die deze extremisten aanwijzen, worden eerst de extremisten doodgeschoten en daarna zij, die de extremisten hebben aangewezen'. (9) Het effect van deze wijze van optreden is volgens Van Poll dat 'inderdaad een herstel van orde en rust wordt verkregen: de schrik komt er geweldig in, maar u zult het wel met me eens zijn, dat het is te hopen, dat dergelijke methoden niet voor het wereldforum bekend worden!' De Nederlandse regering is dus in ieder geval, zij het informeel, op de hoogte geweest van wat gaande was in Zuid-Celebes. Het wekt verbazing dat, voor zover bekend, noch door Van Poll en de commissie-generaal, noch door de minister-president om opheldering is gevraagd of een protest tegen de wijze van optreden werd ingediend.

Het initiatief tot opheldering is enkele maanden later genomen door de pers. Enkele bladen doen een appél op het geweten van het Nederlandse volk door de publicatie van ooggetuigenverslagen van de militaire operaties die een aanvulling moeten zijn op de officiële berichtgeving over Zuid-Celebes. Bij *De Stem van Nederland*, *Vrij Nederland* en enkele andere bladen zijn in de loop van 1947 berichten binnen gekomen over het willekeurig optreden van militairen in Zuid-Celebes, het doodschieten van gevangenen en het platbranden van kampom. De redactie van *Vrij Nederland* heeft lang geaarzeld, zo schreef hoofdredacteur H.M. van Randwijk in het artikel 'Het gebeurde dezer dagen' op 5 juli 1947, maar tenslotte toch besloten de verslagen te publiceren. De dringende vergelijking met de ervaringen tijdens de Duitse bezetting spelen hierbij een rol, '...de herinnering aan onze eigen ellende, de bittere nasmaak aan de tijd toen het leed geen steun kreeg, toen onze wanhoop

niet buiten onze kerkmuren kon komen, toen het onrecht kon zegevieren, omdat de kreet der lijdenden gesmoord werd'. Van Randwijk benadrukt dat hij wist onder welke extreem moeilijke omstandigheden onze jongens in Indië moesten aantreden en hij realiseert zich dat het beeld uit de ooggetuigenverslagen eenzijdig is, maar kon dat een dergelijk optreden goedpraten? Wij willen noch kunnen de fouten Indonesische zijde bedreven vergoelijken of verzwijgen, maar ... kan men daar ooit een rechtvaardiging in vinden voor eigen misstappen? En nog sterker, mag dat een volk doen, dat in zijn grotere rijpheid, sterkere discipline, betere staatsinrichting en evenwichtiger humaniteit, zegt de reden te vinden van zijn aanblijven in gindse verre gewesten? Hier werd indirect een beroep gedaan op de morele verantwoordelijkheid van de Nederlandse regering. Van Randwijk stelt voor dat een parlementaire enquête-commissie wordt belast met een onderzoek.

Van dezelfde datum is een publikatie van een ooggetuigenverslag in *De Stem van Nederland*. M. van Blankenstein reageert in zijn commentaar onder de spreken-de titel 'Tropenkolder in Zuid-Celebes. Immune Soldatesca', in dezelfde trant als Van Randwijk, overigens zonder te zinspelen op de eigen ervaringen in de Tweede Wereldoorlog. 'Wat er in de kampong tevoren gebeurd was', schrijft hij, erkennend dat de daden van de tegenpartij ook niet al te zuiver zouden zijn, 'kan echter nooit zulk optreden verontschuldigen. Welk recht van bestaan heeft ons gezag in Indië, als dit met onze beschaving onverenigbaar is?' Fel trekt Van Blankenstein van leer tegen de bedrivers van amorele daden:

'Met lieden als degenen, die verantwoordelijk waren voor de straoefening op Celebes, waar in de bergen van het binnenland nu nog desperado's nestelen; met de officieren, die hier of in Indië ongestraft ermee pralen, dat zij maling hebben aan het burgerlijk gezag; met de officieren en anderen, die onbeschoornd de bedoelingen van ons wettig oppergezag doorkruisen; met al die lieden(...) kunnen wij geen morele veroveringen maken. En dit zijn de enige veroveringen welke ons niet een kans doen verspelen die de halve wereld ons benijdt'. De dagbladpers brengt geen nieuw feitenmateriaal in, maar reageert op de bovengenoemde artikelen, *De Waarheid* nog vóór de feitelijke verschijning van *De Stem van Nederland* op 4 juli. Van Blankenstein en zijn ooggetuigenverslag worden aangehaald onder de kop 'Lidice-methodes van kapitein W.' De relatie met de oorlog in Europa is volgens het blad direct, evenals het verband tussen de Malino-politiek en het militaire optreden. Het *Algemeen Handelsblad* stelt zich enigszins geresigneerd op onder de kop 'Een ernstige aanklacht' (op 7 juli). De berichtgeving is weliswaar verontrustend, maar er was ook aanleiding om te geloven dat het nieuws overtrokken was, zo meent de krant. Uit Zuid-Celebes zijn berichten gekomen dat de bevolking vrijwillig met het Nederlands gezag meewerkt en in het parlement van de staat Oost-Indonesië zou met geen woord gerept zijn over de militaire operaties. Het is beter af te wachten op de resultaten van het onderzoek van de commissie-Enthoven, die volgens een bericht van United Press binnen veertien dagen verwacht worden. (10) Onderzoek en recht moeten de vrije loop hebben, zo vindt het liberale blad. *Het Vrije Volk* vraagt in een commentaar op 8 juli om 'klaarheid'. De berichten uit Zuid-Celebes zijn zo gedetailleerd en zo weinig vaag dat ze niet terzijde gelegd kunnen worden. '...in een democratische staat is ieder orgaan verantwoording schuldig aan de overheid. Daarom is het aan haar, dat wij met aandrang vragen: wat is er op Zuid-Celebes gebeurd?' Het blad wijst de regering aldus op haar verantwoordelijkheid. *De Volkskrant* reageert niet dan nadat de politiek zich van het onderwerp meester hebben gemaakt.

Op 8 juli zendt de zojuist vervangen minister van Overzeese Gebiedsdelen, prof. J.H.A. Logemann een vijftal vragen naar zijn opvolger, J.A. Jonkman. Logemann informeert of de minister kennis heeft genomen van de berichten en de verontrusting over de gebeurtenissen in Zuid-Celebes, of hij opdracht en samenstelling van de door de Nederlands-Indische regering ingestelde onderzoekscommissie, alsmede de termijn van het voltooiën van het verslag kan mededelen, of het verslag openbaar zal worden gemaakt en of de minister van plan is strenge maatregelen te treffen 'indien van onmenselijk optreden inderdaad blijkt'. Hiermee neemt de politiek het initiatief van de pers over. De dagbladen, nu ook *De Volkskrant*, reageren door de kamervragen sec weer te geven. Op 19 juli blijkt dat de minister zijn verantwoordelijkheid aanvaardt. Zijn schriftelijke antwoord op de vragen luidt dat hij op de hoogte is van de berichten in de pers, dat de termijn waarop het onderzoeksrapport zal verschijnen nog niet bekend is, dat op 'geëigende wijze' de inhoud zal worden gepubliceerd en dat het recht zijn loop zal hebben. De pers reageert niet op het antwoord, overspoeld als zij is door de berichten over het begin van de eerste 'politieonele actie' tegen de Republiek. Het zijn met name de onafhankelijke weekbladen geweest die in 1947 het initiatief genomen hebben de berichten over het extreme militaire optreden aan de kaak te stellen. Wat opvalt is dat er daarnaast niet wordt ingegaan op de politieke verhoudingen in Zuid-Celebes en dat het beeld van een a-politieke 'terreur' wordt erkend. Dat impliceert een zekere legitimatie van streng militair optreden.

Het rapport van de commissie-Enthoven zal pas in april 1948 worden aangeboden aan de luitenant-gouverneur-generaal in Batavia. Na herhaalde vragen in de Tweede Kamer doet de minister van overzeese gebiedsdelen ad interim, L. Götzen, in een nader antwoord op de vragen van het kamerlid Logemann op 8 december 1948 weten, dat het rapport aan de regering is aangeboden. (11) Het antwoord benadrukt wederom het beeld van de 'geterroriseerde samenleving' in Zuid-Celebes aan de vooravond van de operaties van het DST. Met betrekking tot de gebeurtenissen tijdens de militaire operaties deelt de minister mee dat de regering van Indonesië aan de procureur-generaal bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië de opdracht heeft gegeven tot het instellen van een strafrechtelijk onderzoek naar de gedragingen van militairen bij enkele van de operaties. Het rapport-Enthoven wordt ter vertrouwelijke inzage gedeponereerd bij de griffie van de Tweede Kamer. Curieus is het feit, dat de fractievoorzitter van de Partij van de Arbeid in 1969 de eerste zal zijn die het rapport opvraagt. Ook in 1948 komen geen reacties op het antwoord van de minister in de pers. Kwam dit doordat het antwoord korte tijd voor de tweede 'politieonele actie' werd toegezonden?

Na aanhoudende geruchten en berichten over nieuwe excessen en misdaden van Nederlandse militairen wordt op 18 februari 1949 door vijf PvdA-kamerleden een motie ingediend met het verzoek tot instelling van een onafhankelijke commissie van onderzoek ter toetsing van de berichten. De motie wordt ingetrokken nadat minister van Maarseveen heeft meegedeeld dat het onmogelijk is in te gaan op niet 'gespecificeerde' klachten. Toch wordt in overleg met de hoge vertegenwoordiger van de kroon besloten tot het uitsturen van een commissie van juristen om onderzoek te doen naar vermeende oorlogsmisdaden van Nederlandse militairen. In oktober vertrekt de commissie om vlak voor de overdracht van de soevereiniteit aan de Verenigde Staten van Indonesië op 27 december 1949 terug te keren. Het enige onderzoeksresultaat is een rapport over de Zuid-Celebesaffaire, dat twee van de drie commissieleden in augustus 1954 aan de minister van Overzeese Gebiedsdelen doen toekomen. Het rapport wordt niet gepubliceerd. Het gebeuren gaat aan de persorganen voorbij.

Spotprent op de medeplichtigheid van de PVDA aan de tweede politionele actie. Voorpagina van *De Waarheid*, 23 december 1948.

gedoseerde openheid van zaken

Na een stilzwijgen van twintig jaar leeft de discussie over buitenwettelijk en misdadig optreden van Nederlandse militairen in Indonesië op. De Amsterdamse psycholoog, dr. J.E. Hueting, die al enkele malen vergeefs geprobeerd heeft over zijn ervaringen als militair in Indië en met name over persoonlijk meegemaakte en begane misdaden, een discussie op gang te brengen, komt in contact met *Volkskrant*-redacteur Martin Ruyter, die een aantal voorbeelden van wandaden onder de kop: 'En jullie schieten op alles wat beweegt', op 19 december 1968 publiceert. *De Volkskrant* fungeert hier als doorgeefluik, als middel voor het doel van Hueting: een openbare discussie. Hueting laat niet na ook de door hem zelf begane misdaden te noemen. Opleiding - 'We gaan alles kapot schieten' - en vijandbeeld - een bendehoofd zou hier 'een dapper verzetsman hebben geheten' - hebben de bodem gelegd voor de provocerende uitspraak van Hueting waarmee het artikel eindigt: 'Als u ziet wat hier nu uitgekomen is en u bedenkt dat wat ik meemaakte gewoon in het systeem van het hele leger paste...'. Deze generalisatie - want Hueting kon het niet zeker weten - zou heel wat stof doen opwaaien. Merkwaardig genoeg wordt in de pers niet op de uitlatingen van de psycholoog gereageerd, totdat de VARA-actualiteitenrubriek Achter het Nieuws op 17 januari 1969 een interview met Hueting uitzendt, waarin hij zijn belevenissen herhaalt. Hueting spreekt tenslotte de hoop uit, 'dat naar mijn idee een noodzakelijke discussie, noodzakelijk voor een beschaafd land (...), op gang gebracht wordt'. Het beeld van de 'heldhaftige' Nederlandse militairen, zo meent hij 'moet gecorrigeerd worden (...), om historische redenen, om juridische redenen, om redenen van humane overwegingen'. De redactie van Achter het Nieuws stelt het verzoek van Hueting nog iets duidelijker. Eindredacteur Wigbold meent dat het tijd wordt voor een 'afrekening met het verleden'.

Parlement en regering hebben in deze zaak in het verleden gefaald, zo concludeert hij, en het is nodig dat er een parlementaire enquetecommissie komt, die een einde maakt aan de 'waas van geheimzinnigheid' die over het 'Indonesische drama' hangt. 'Niet uit zucht naar sensatie, maar omdat pas dán een volk zuiver in de wereld kan staan, wanneer het bereid is zich rekenschap te geven van eigen fouten'. Achter het Nieuws wijst hiermee op een kwalitatieve tekortkoming in de morele verantwoordelijkheid van de Nederlandse samenleving. De pers roept de overheid ter verantwoording. In een tweede uitzending van Achter het Nieuws op 25 januari wordt wederom aandacht gegeven aan een lange rij voorvallen van excessief en misdadig optreden van Nederlandse militairen.

In de dag- en weekbladen komt een golf van reacties los. Globaal zou men de reacties in drie groepen kunnen indelen. De eerste groep toont zich bereid de hand in eigen boezem te steken. Het gaat niet om beschuldigingen, het gaat niet om het aanwijzen van de daders, het gaat om de erkenning van fouten, om het herzien van het beeld, en om een nieuwe interpretatie van de historische verhoudingen. Een treffende vertolking hiervan gaf professor Verkuyl in de derde uitzending van Achter het Nieuws:

'Ik wil zeggen dat ik geloof dat wij erkennen moeten dat de fouten die gemaakt zijn eigenlijk de fouten waren van ons hele volk. En dat de kern van deze hele zaak eigenlijk is, dat ons volk en onze regering en ons parlement zich niet bewust zijn geweest van de drang tot nationale zelfexpressie in de Aziatische wereld. Dat is eigenlijk het punt. Wij zijn hier niet bij elkaar als rechters, wij hebben niet de taak om rechters te zijn, wij zijn hier ook niet bij elkaar als advocaten. Wij moeten de fouten die gemaakt zijn niet camoufleren, we moeten ze niet goedpraten, we moeten ze niet wegliepen. Ze zijn gemaakt. Wat wij moeten gaan erkennen is dit, dat onze ministers, onze regering, ons parlement, het hele Nederlandse volk vrijwel, zich niet gerealiseerd heeft wat in Azië aan de gang was, en dat men naar de stemmen die daarover spraken, eenvoudig niet heeft geluisterd.' (13)

Verkuyl meent dat hier sprake was van collectieve verantwoordelijkheid en dat er maar een uitweg is: 'dat je die dingen gewoon erkent, ook als volk, dat je je nationale hoogmoed prijsgeeft.' Voor het eerst wordt erkend dat men het nationalisme in Indonesië miskend heeft, 'dat men aanvankelijk heeft getwijfeld aan de realiteit van het Indonesische nationalisme - dat had men lang voor de oorlog kunnen weten - en dat men nog veel langer is blijven twijfelen aan de waarde, ... de geestelijke, de zedelijke waarde, van dat nationalisme'. (14)

In dezelfde trant reageert *Het Vrije Volk*. Het belang van de uitzendingen is dat het ons bescheidenheid leert. 'Onze gemakkelijke verontwaardiging over anderen en onze rustige zelfverzekering over ons eigen gedrag onder oorlogsomstandigheden, zullen voortaan worden getemperd', schrijft de krant op 28 januari. Trouw van 24 januari schrijft in zijn commentaar: 'Wie zich werkelijk bekommert om Nederlandse soldaten van toen, loopt niet te brallen dat hun eer in het geding is, maar hij verklaart zich medeverantwoordelijk voor wat er is gebeurd, ook al wist hij niet precies wat mensen deden met wier uitzending hij instemde. Zijn schuld ligt in het niet willen kennis nemen van pijnlijke verhalen. De winst van openbaarmaking van eventuele gruwelen kan dan misschien zijn dat we een stukje nationale hoogmoed verliezen'.

Trouw zet zich daarmee fel af tegen de tweede groep die met geheel andere motieven pleit voor een onderzoek. De groep van bladen die de begane misdaden van Nederlandse militairen juist niet in een groter kader beschouwt, maar als incidentele gevallen. Hueting en Achter het Nieuws hebben gegeneraliseerd en het onderzoek moet uitwijzen dat het om incidentele gevallen ging, die zoveel mogelijk nog moeten worden berecht.

In zijn commentaar van 1 februari laat F.A. Hoogendijk zich onder de titel 'Niet de Vara, maar het parlement' in deze zin uit. In veel krachtiger bewoordingen geeft *De Telegraaf* deze strekking weer. Onder de kop 'Onze soldaten beschuldigd van oorlogsmisdaden' deelt het blad op 18 januari de lezers mee dat veel Nederlanders diep gegriefd zijn. Hueting en Achter het Nieuws hebben een smet geworpen op de troepen in Indië. Incidentele gevallen zijn op misselijke wijze gegeneraliseerd. Het propagandabeeld van vlak na de oorlog wordt ongecorrigeerd weergegeven met de opmerking dat onze troepen 'vrijwel letterlijk als schietschijf voor de bendes van Soekarno' fungeerden. (15) De krant start in de volgende dagen een armoedige hetze tegen de redactie van Achter het Nieuws (16), waarmee de essentie van de discussie wordt vertroebeld.

'Wie niets te verbergen heeft hoeft de kasten van het verleden niet met emoties dicht te spijkeren', zo reageert het *Algemeen Handelsblad* op 27 januari op de teneur die uit *De Telegraaf* spreekt. 'Voor de psychische hygiëne van elk mens is het belangrijk geen half verwerkte zaken in het duister te laten broeien. Voor een volk is het al even nodig broeierig chauvinisme ten aanzien van zijn eigen historie op te ruimen'. Het klinkt bijna laconiek, zoals het blad het onderwerp bespreekt. Hueting heeft iets aangekaart, wat maar eens uitgezocht moet worden en misschien zou dan meteen het vraagstuk van de politieke verantwoordelijkheid uit de doeken kunnen worden gedaan. 'Onverwerkt verleden' zo luidt de kop van het commentaar, wordt gezien als een ballast die overboord moet voor men terugkeert tot de orde van de dag. Ook *De Volkskrant* hoort tot deze groep. 'Zinvol' is is de 'confrontatie met het verleden', maar zelfs met wetenschappelijk onderzoek zullen we 'dat duistere en beangstigende mysterie' van oorlog en oorlogsmisdaden, nooit volledig kunnen doorgronden, schrijft het blad op 25 januari. Een zekere distantie kenmerkt deze groep.

De commentaren spraken er al over, de politiek heeft het initiatief van Hueting opgepakt en de zaak in het parlement aan de orde gesteld. J.M. den Uyl vraagt op 21 januari om de instelling van een commissie van onderzoek, waarmee acht dagen later door de regering wordt ingestemd. Op 3 juni biedt minister-president de Jong de bovengenoemde nota aan de Tweede Kamer aan. De globale conclusie van de premier is dat weliswaar een groot aantal excessen hebben plaatsgevonden, maar dat in zijn algemeenheid gezegd kan worden dat het Nederlandse leger in Indonesië zich correct gedragen heeft. Een 'voorbehoud' wordt gemaakt voor de zogenaamde Zuid-Celebes-affaire en het optreden van de inlichtingendiensten. Er zijn ruim 600 strafzaken tegen militairen gevoerd.

In het algemeen reageert de pers geschokt. *De Telegraaf* daarentegen ziet in de nota aanleiding voor de constatering dat het allemaal nog wel meevalt. F.A. Hoogendijk houdt de morele concurrentiepositie van Nederland in de gaten in zijn commentaar van 7 juni in *Elseviers Weekblad*. 'Een aantal wandaden is nu keurig op een rijtje gezet en een aantal Nederlanders had daar blijkbaar behoefte aan. Welnu, dat is nu gebeurd. Voorts zal een aantal historici zich over de politieke acties buigen. Daarmee moet de kous nu maar af zijn. Wij hebben geen behoefte aan grote debatten meer over deze kwestie.' De hoofdstroom in de berichtgeving gaat in een geheel andere richting. 'Met dit rapport is het laatste woord nog niet gezegd', spreekt *De Volkskrant* op 3 juni uit. De meeste bladen pleiten voor een historisch onderzoek waarin ook de politieke verantwoordelijkheid voor het militaire optreden wordt geanalyseerd. De voor een historicus misschien wel meest belangrijke reactie was die van W. Schermerhorn in het *Algemeen Handelsblad* van 3 juni 1969: 'Wat mij in de regeringsnota het meest heeft gefraspeerd is de uitgangstelling, dat de Indonesische guerilla-activiteit werd beschouwd als het plegen van terreurdaden en dat de daders daarvan als criminelen moesten worden aangemerkt en behandeld. Daarin ligt de principiële kant van het hele conflict besloten. Men gaat voorbij aan de realiteit, dat de laatste vijftig

jaar geen koloniale oorlog is gevoerd, die niet tegen guerilla's ging. Van Indonesische kant bestond geen andere mogelijkheid dan de guerilla-oorlog'.

de zuid-celebesaffaire na 1968

In de meer algemene discussie over de militaire gedragingen in Indonesië die voorafgaat aan de regeringsnota, neemt de Zuid-Celebesaffaire een eigen plaats in. Er bestaat zonder dat de feiten bekend zijn, een algemene consensus dat in deze kwestie zeker sprake is van een exces. De ooggetuigenverslagen van 1947 liggen nog vers in het geheugen evenals de mémoires van Westerling uit 1952. Volgens Achter het Nieuws-redacteur, Hans Jacobs, zou Westerling in 'ieder beschaafd land voor de krijgsraad zijn gedaagd, maar niet in Nederland'. (17) Onverbloemd spreken W. Drees - tegen hem zal Westerling daarop een klacht indienen bij de officier van justitie in Den Haag wegens smaad (18) - en professor Verkuyl uit dat in Zuid-Celebes oorlogsmisdaden werden gepleegd. Westerling zelf laat in *Trouw* van 28 januari weten dat hij zich niets aantrekt van 'alle insinuaties van die VARA-ape. Apen? Ik zou bavianen willen zeggen, maar dat zal strafbaar zijn'. Westerling benadrukt, zoals hij in al zijn interviews zal doen, het gedisciplineerde en geraffineerde karakter van het optreden van de speciale troepen in Zuid-Celebes. Mijn manschappen waren opgekweekt tot de meest geraffineerde moordenaars die er bestaan. Ik handhaafde een ijzeren discipline, om te voorkomen dat doden een lust zou worden', zo vertelt hij.

Volgens *Trouw* heeft Westerling tijdens de pacificatie van Zuid-Celebes de beschikking gehad over 2200 man en over een speciale volmacht om mensen zonder vorm van proces te executeren. Dat is, zo meent het dagblad, in 'slechts' 400 gevallen gebeurd door persoonlijke beoordeling van Westerling zelf op basis van gegevens van zijn inlichtingendienst.

Niet alleen *Trouw* poogt een journalistiek onderzoek in te stellen naar de gebeurtenissen in Zuid-Celebes. Op 8 februari verschijnt een uitgebreid vraaggesprek in *Vrij Nederland* van Joop van Thijn met de ex-commandant van de speciale troepen: 'Ik heb altijd twee barometers gehad: Mijn geweten en de reacties van het volk'. Westerling geeft een uiteenzetting van de verschillen tus-

R. Westerling

sen oorlogvoering in het westen en in het oosten en meent dat zijn methode - het standrecht - veel levens spaart en door de bevolking wordt toegejuicht. Dat Westerling over bijzondere militaire capaciteiten beschikte staat buiten kijf, maar waar hij niet op in gaat zijn de juridische en politieke aspecten van zijn optreden: immers het standrecht viel buiten elk wettelijk geldend kader, en het is maar de vraag in hoeverre de 'pacificatie' van Zuid-Celebes paste in de politiek van dekolonisatie, die op de Malino-conferentie was uitgestippeld. De regeringsnota van 3 juni wijdt een lange bijlage aan Zuid-Celebes. De methode Westerling wordt weergegeven als reactie op de terreur die de lokale samenleving lamlegt. In algemene lijnen wordt het verloop van de militaire operaties beschreven, het kopiëren van de methode-Westerling door officieren van het KNIL en de politieke verantwoordelijkheid voor het gebeuren. Een aantal ernstige excessen worden opgesomd. De constatering in de regeringsnota dat met voorbehoud van de Zuid-Celebesaffaire geen sprake is geweest 'van systematische wreedheden' van de militairen in Indonesië, is volgens velen paradoxaal. De Zuid-Celebesaffaire geeft juist aan dat wreedheid wel degelijk tot het systeem behoorde. De Nederlandse pers beoordeelt de operatie in Zuid-Celebes unaniem met afschuw, evenals het besluit tot niet vervolging van Westerling, die overigens in vergelijking met drie collega-officieren betrekkelijk mild wordt beoordeeld in de onderzoeksrapporten.

Hoewel in grote lijnen de Zuid-Celebeskwestie in de openbaarheid is gebracht, ontbreekt nog de samenhang met de lokale politieke ontwikkelingen en het historisch kader. Historici buigen zich over een bronnenpublicatie met de voornaamste documenten over de Nederlands-Indonesische betrekkingen. In 1979 is de publicatie zover gevorderd, dat ook aan de Zuid-Celebesaffaire verdere openbaarheid wordt gegeven. Het is dan ook weer de pers, die een poging doet de samenhang tot stand te brengen. *NRC-Handelsblad*-redacteur Peter Schumacher, publiceert op 5 januari van dat jaar onder de titel 'Fameuze resultaten op Zuid-Celebes. Het militaire standrecht van Raymond Westerling', een artikel waarin hij de bronnenuitgave relateert aan de resultaten van een interview met Westerling. De journalist was onderzoeker. Het artikel vormt de synthese van wat tot nu toe bekend is over de kwestie. Omdat Schumacher de uitspraken van Westerling niet toetst aan de eerder gepubliceerde regeringsnota, krijgt laatstgenoemde net iets te weinig tegenwicht.

Onlangs is de discussie over de Zuid-Celebesaffaire in de vaderlandse pers wederom opgeleefd door de publicatie van een boek door de oud-kapitein Westerling over zijn jaren in Indonesië. In het boek, *Westerling 'de eenling'* getiteld, geeft de schrijver een persoonlijke visie op het dekolonisatie-vraagstuk en op de rol die hij daar in heeft gespeeld. Westerling doet een poging zichzelf te rehabiliteren, maar slaagt daar niet in.

De presentatie van het boek werd uitgezonden door de televisieactualiteiten rubriek TROS Aktua. Een dag later verscheen in *NRC-Handelsblad* een interview met Westerling, waarin deze uitgebreid zijn visie op zijn Indonesische ervaringen herhaalde. De inhoud van zowel het artikel in *NRC-Handelsblad* als van de TROS Aktua reportage is teleurstellend. Nog altijd worden de gebeurtenissen uit de jaren 1945-1950 verwoord in het toenmalige jargon. Er wordt gesproken van 'zuiveringsacties' tegen 'criminele elementen' en 'terroristen' ter bescherming van de 'onschuldige bevolking'. Daarmee is het resultaat van de discussie rond de regeringsnota van 1969 weer verloren gegaan.

ambivalentie?

De Nederlandse pers is in de afgelopen 35 jaar de voornaamste kracht geweest achter de behoefte om opheldering van een verdrongen Nederlands probleem. Daarbij

heeft zij de rollen gespeeld van initiator, criticus, doorgeefluik en onderzoeker. Was er sprake van een ambivalente houding bij de pers? In zekere zin wel. De discussies die in de dagbladen en voor de televisie op gang werden gebracht, zijn vrijwel allemaal spoedig verstomd. De vragen die de pers beantwoord wilde zien, bleven voor een groot deel onbeantwoord. Van 'klaarheid' over de vermeende oorlogsmisdaden is nog altijd geen sprake.

De pers bleek in deze kwestie sterk afhankelijk van de overheid. Bij de operaties waren geen journalisten aanwezig. De opening van zaken werd door de Nederlandse en Indische regering gedoseerd. De ambivalente houding van de overheid op elk niveau - wel-niet legitimeren, wel-niet onderzoeken, wel-niet vervolgen, wel-niet publiceren - heeft zich afgespiegeld in de pers. Een onderwerp als de Zuid-Celebesaffaire brengt de beperktheden van de pers in de loop der jaren na 1945 aan het licht.

noten

1. De nota is te vinden in de *Handelingen van de Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1968-1969*, Bijlage 10008. De Zuid-Celebesaffaire wordt besproken in bijlage 2.
2. S. L. van der Wal, ed. *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische Betrekkingen 1945-1950* (I-X; 's Gravenhage, 1971-1982)
3. Zie *Officiële Bescheiden*, V, no. 54, en VI, no 117 en no. 212.
4. C. Smit, ed., *Het dagboek van Schermerhorn* (Groningen, 1970, 1, 105-106; II, 539)
5. *Regeringsnota, 1969*, Bijlage 2, 1-2.
6. *Ibidem*, 5-7.
7. *Ibidem*, 7-9.
8. *Vrij Nederland*, 5 juli 1980, bijvoegsel no. 27.
9. Schrijven van Van Poll aan Beel, 1 februari 1947. *Officiële Bescheiden*, VII, no. 105.
10. *Algemeen Handelsblad*, 10 juli 1947.
11. *Handelingen*, Tweede Kamer, 1948-1949. Aanhangsel no. 51. Zie ook *Regeringsnota, 1969*, Bijlage 12.
12. *Nederlands-Indië 1945. Indonesië 1949*. Achter het Nieuws, 1969. Volledige tekst van de drie uitzendingen van de rubriek over oorlogsmisdaden in Nederlands-Indië - Indonesië.
13. *Ibidem*, 41-42.
14. P.J. Koets, destijds directeur van het Kabinet van de luitenant-gouverneur-generaal in de derde uitzending van Achter het Nieuws.
15. *De Telegraaf*, 21 januari 1969.
16. Zie *De Telegraaf*, 27, 28 en 29 januari 1969.
17. Achter het Nieuws, 25 januari 1969, *Nederlands-Indië 1945*, 31.
18. *De Volkskrant*, 28 januari 1969.

